

УДК: 94(477.85)«1916/1917»:355.012.3:323.281

© Ярослав Ткачук* (Чернівці)

ПОЛІТИКА ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА БУКОВИНІ У 1916–1917 РОКАХ: РЕПРЕСІЇ, МОБІЛІЗАЦІЯ, КОНТРОЛЬ

У дослідженні розглянуто соціально-економічні та гуманітарні наслідки Першої світової війни для населення Буковини в період її окупації австро-угорськими та російськими військами. У міру зміни лінії фронту кожна нова адміністрація запроваджувала суворі репресивні заходи, включно з масовими арештами та депортаціями, що особливо часто спрямовувалися проти осіб, підозрюваних у співчутті попереднім режимам. Місцеве населення постійно зазнавало систематичних ревізицій продуктів харчування, худоби, фуражу та сировини під приводом воєнної необхідності, без відповідної компенсації, що спричинило масове зубожіння та соціальну дезінтеграцію.

На основі архівних документів, офіційних звітів і свідчень очевидців у статті реконструйовано процес руйнації громадянського життя на Буковині внаслідок імперських воєнних дій та політики окупаційної влади. Досвід Буковини під час війни дає змогу осмислити ширший контекст тотальної війни, яка зруйнувала уявлення про фронт і тил, зробивши весь регіон ареною насильства та виживання.

Ключові слова: Перша світова війна, російська окупація, Буковина, мобілізація, репресії, ревізиції, окупаційний режим.

Yaroslav Tkachuk (Chernivtsi)

THE OCCUPATION POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN BUKOVYNA DURING 1916–1917: REPRESSIONS, MOBILIZATION AND CONTROL

Abstract. *This study examines the socio-economic and humanitarian impact of World War I on the population of Bukovyna during its occupation by Austro-Hungarian and Russian forces. As the frontlines shifted, each new administration imposed harsh repressive measures, including mass arrests and deportations, often targeting those suspected of sympathizing with previous regimes. The prison system became overloaded, and detainees were either sent to concentration camps or deported deep into the Russian Empire. The local population endured systematic requisitions of food, livestock, and raw materials under the pretext of military necessity, without compensation, leading to widespread impoverishment and social dislocation.*

The Russian occupation, in particular, pursued a policy of «self-sustainment» of the army at the expense of the local economy, including the forced signing of fixed-price procurement agreements. These measures severely disrupted agricultural life, as men were mobilized or forced into labour duties, leaving women, children, and the elderly to maintain farms under dire conditions. Infrastructure was plundered, factories dismantled, and railways destroyed, following a scorched-earth strategy. Food shortages escalated into famine, while forced labour, war loans, and ethnic targeting particularly of Jewish communities further destabilized Bukovyna's social fabric.

Based on archival documents, official reports, and eyewitness accounts, this paper reconstructs the collapse of civil life in Bukovyna as a result of imperial warfare and occupation policies. It highlights the region's transformation into a space of systemic exploitation, repression, and humanitarian disaster, underscoring the broader consequences of total war on peripheral imperial territories.

Keywords: World War I, russian occupation, Bukovyna, mobilization, repression, requisitions, regime.

* аспірант кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0009-0000-1529-3537

e-mail: tkachuk.yaroslav@chnu.edu.ua

Постановка наукової проблеми. Перша світова війна залишила глибокий слід у житті багатьох народів і регіонів, зокрема на Буковині — території, що опинилася в епіцентрі жорстоких бойових дій та складних політичних трансформацій. Архівні документи 1916 року відкривають перед нами драматичну картину російської окупації, що супроводжувалась масовими реквізиціями, примусовою мобілізацією робочої сили, систематичними грабежами та жорстким контролем місцевого населення. Ці події радикально змінювали соціально-економічний ландшафт Буковини, підриваючи традиційні форми життя і породжуючи глибокі соціальні травми.

Проблематика дослідження полягає у недостатній увазі на складність та багатовимірність впливу окупаційної влади на повсякденність і виживання місцевого населення. Особливо важливо зосередитись на механізмах військової адміністрації, які унеможливлювали звичне життя, посилювали експлуатацію і призводили до соціальної деградації регіону. Виходячи з цього зростає академічна потреба у відтворенні системного впливу репресивних, економічних і військових заходів російської армії у період окупації, що лишили гіркий слід у колективній пам'яті народу.

Метою статті є глибокий архівний аналіз наказів, рапортів та розпоряджень 1916 року, що розкривають політику російської окупаційної влади щодо Буковини. Через призму цих джерел ми матимемо перспективу дослідження не лише примусового залучення населення до військових робіт і реквізиції майна, а й масштабних соціальних наслідків для громади — від деградації інфраструктури до знищення житлового фонду та моральної кризи, пов'язаної з безправ'ям і насильством. Важливо також звернути увагу на організацію боротьби з дезертирством і контроль за рухом населення, що слугували інструментами посилення окупаційного режиму.

Актуальність цього дослідження вражає у світлі триваючої в Україні масштабної війни, яку розпочала Росія у 2014 році, а з 2022 року — повномасштабного вторгнення. Події столітньої давнини демонструють гріку історичну паралель: масові репресії, реквізиції й окупаційний режим знову стали реальністю для багатьох українців. Вивчення досвіду Буковини 1916 року — це не просто історична ретроспектива, а ключ до розуміння сучасних процесів агресії, спротиву та виживання у складних умовах війни. Цей досвід показує, наскільки важливо пам'ятати про ці трагічні уроки, аби зміцнити національну стійкість і зберегти суверенітет у боротьбі за незалежність.

Аналіз досліджень. Нарис академічного доробку розпочнемо із акценту на працях професора В. Ботушанського. Відомий український історик та архівіст зробив суттєвий внесок у вивчення історії Буковини періоду Першої світової війни. Його діяльність зосереджена на систематизації, упорядкуванні та популяризації архівних джерел, що стосуються подій 1914–1918 років у регіоні. Вчений зробив каталогізацію важливих фондів архіву, що сприяє кращому доступу дослідників до первинних документів і стимулює подальше вивчення локальної історії воєнного періоду. Як упорядник збірника документів «Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр.» В. Ботушанський зібрав і опублікував широкий спектр офіційних актів, телеграм, звітів, листів та свідчень, що висвітлюють різноманітні аспекти соціально-економічного, політичного та культурного життя Буковини під час війни¹.

У сучасній українській історіографії тема політики російського окупаційного режиму на Буковині в 1916 році досліджується переважно в загальноімперському та соціальному контекстах. Праці Т. Лазанської², О. Реєнта³, а також дослідження М. Корзенєвського⁴ розглядають російські репресії щодо німецького населення, депортації, мобілізаційні заходи та формування системи контролю. Особливу увагу приділено етнічному фактору, першочергово такі дослідницькі акценти простежуються у праці О. Олієвського, який зазначав, що лояльність населення оцінювалася за мовно-релігійною приналежністю, що зумовлювало репресивні практики проти «неблагонадійних» груп⁵.

Одним із найґрунтовніших історіографічних оглядів джерельної бази та стану дослідженості проблеми біженців і репресій в Україні у період Першої світової війни є праця Г. Сегеди «Огляд джерел та літератури з проблеми біженців в Україні у період Першої світової війни». Авторка систематизує доступні на той час документальні матеріали й наукові публікації, вказуючи на фрагментарність та регіональну нерівномірність у вивченні теми. Особливу увагу приділено архівним фондам та публікаціям 1920–1930-х і 1990–2000-х років, які становлять джерельну базу для подальших досліджень⁶.

Значна частина досліджень зосереджується на гуманітарних наслідках окупаційної політики — біженстві, евакуації та допомозі населенню. Тут вагомий внесок зробила Л. Жванко⁷, яка здійснила комплексне вивчення проблеми біженства в Україні в роки війни, зокрема й на прикладі мешканців Буковини. Продовжила розвивати проблему біженства й становища населення у час Великої війни

Т. Лихачова⁸. Роботи Л. Жванко⁹, О. Донік¹⁰, Н. Загребельної¹¹ та інших авторів дозволяють реконструювати діяльність благодійних організацій, механізми допомоги та соціальні стратегії виживання у відповідь на жорстку політику окупантів¹². У тематичному контексті заслуговує на увагу праця О. Сердюка. Автор аналізує масштаби переміщення населення в межах України та політику царської адміністрації щодо біженців, зокрема етнічних меншин. Історик зосереджується на соціально-економічних та етнополітичних аспектах, а також на функціонуванні державних і громадських структур, задіяних у допомозі переселенцям¹³. Його праця поєднує аналіз як офіційних наказів, так і діяльності земств, організацій Червоного Хреста, благодійних комітетів. Доповнює цей блок джерел розвідка І. Сулиги¹⁴. Автор коротко висвітлює діяльність земських комітетів, зокрема їхні ініціативи у сфері евакуації, розміщення та забезпечення біженців. Попри стислість викладу, праця містить важливі штрихи до розуміння організаційної структури й механізмів допомоги цивільному населенню, що постраждало від воєнних дій.

Водночас у більшості праць бракує фокусованого аналізу саме політичних механізмів окупаційного контролю на Буковині у 1916 році, зокрема репресивних практик адміністрації, системи мобілізації, цензури та інформаційного контролю. Існуюча література надає загальну картину функціонування імперської політики на українських землях, проте питання локальної специфіки буковинського випадку залишається малодослідженим, що відкриває перспективи для подальших глибоких регіональних студій¹⁵.

Виклад основного матеріалу. У міру затягування Першої світової війни ситуація на території Буковини дедалі більше ускладнювалася, набуваючи рис глибокої соціально-економічної та гуманітарної кризи. Часта зміна військово-адміністративних режимів, зумовлена динамікою бойових дій на фронті, супроводжувалася систематичним застосуванням репресивних заходів до місцевого населення. Кожна з нових окупаційних адміністрацій розпочинала свою діяльність із масштабних арештів осіб, запідозрених у співпраці з попередньою владою. Така практика спричиняла значне перенасичення тюрем, у яких не залишалося місць для нових ув'язнених. Австро-угорська адміністрація, вдаючись до жорсткої каральної політики, транспортувала затриманих у концтабори, зокрема до Обергаллабруна й Освенцима, тоді як російська влада депортувала ув'язнених до віддалених регіонів Сибіру¹⁶. Репресії носили масовий і системний характер, а їхньою головною метою було придушення можливого опору з боку населення та забезпечення лояльності до нового режиму¹⁷.

Особливо відчутним став тиск на населення у сфері забезпечення потреб армії, що виявлявся в реквізиційній політиці, запровадженій російським військовим і цивільним командуванням. Основним принципом цієї політики було так зване «самоутримання» армії за рахунок ресурсів окупованої території. У цьому контексті регулярне вилучення продовольства, фуражу, худоби та зерна здійснювалося фактично без компенсації: обіцяні виплати виявлялися ілюзорними, розписки не мали юридичної сили. Отже, ці дії мали характер економічного насильства, що спричиняло глибоку дестабілізацію життя сільських громад. У багатьох джерелах, зокрема у спогадах очевидців і документах адміністративних структур, зафіксовано випадки масового грабунку поміщицьких маєтків, особливо тих, чиї власники втекли з регіону. Примітно, що значну частину цих маєтків становила єврейська власність, що надавало реквізиціям етноконфесійного забарвлення. Значного поширення набули факти самовільного захоплення спиртних напоїв солдатами, які розоряли гуральні, винні льохи та магазини¹⁸.

Деструктивний вплив війни охопив усі сфери повсякденного життя. Господарські функції були покладені переважно на жінок, дітей і осіб літнього віку, оскільки чоловіче населення мобілізувалося до армії або залучалося до примусових робіт. Водночас австро-угорські структури також активно здійснювали реквізиції продукції сільського господарства, коней, тяглової сили та навіть предметів домашнього вжитку, які мали металеву складову. Симптоматичним прикладом є вилучення кольорових металів: станом на 23 грудня 1915 року лише з церковних дзвонів Буковини було знято понад 12 тонн дзвонів і ще майже 3 тонни інших металевих виробів. Це свідчить про всеохопний характер мобілізаційної економіки в умовах війни, коли навіть сакральні об'єкти ставали ресурсами для фронту¹⁹.

Додатковим тягарем для населення стали численні воєнні позики, які формально оголошувалися «добровільними», але на практиці мали примусовий характер. Із кожною новою емісією обсяги залучених коштів зростали: якщо третя воєнна позика 1915 року становила 41 мільйон крон, то вже четверта, оголошена в першій половині 1916 року, сягнула 123 мільйонів. У ряді сіл мешканці прямо

відмовлялися підписуватися на ці позики, що відображає рівень соціального спротиву в умовах загальної втоми від війни й економічної виснаженості²⁰.

Наслідком тривалої війни стала масштабна продовольча криза, що з кожним роком лише поглиблювалася. Безперервні реквізиції як з боку австро-угорської, так і з боку російської армії призводили до повного виснаження місцевих запасів. Наприклад, лише в період із серпня по грудень 1917 року в Заставнівському повіті було вилучено 2,5 тисячі тонн зерна та 5,4 тисячі тонн фуражу. Наслідки цієї політики були особливо відчутні в міських центрах, де населення почало масово потерпати від голоду, що у свою чергу спричинило зростання соціальної напруги та маргіналізацію окремих верств²¹.

Реквізиції охоплювали не лише продовольчі ресурси, а й транспортні засоби, коней, худобу. Частина ресурсів спрямовувалася на схід до Росії, інша — на захід, відповідно до змін лінії фронту. Крім того, селяни масово залучалися до примусових робіт — окопних, дорожніх, транспортних, які тривали від кількох днів до кількох місяців і здійснювалися без будь-якого забезпечення. Люди повинні були самостійно забезпечити себе харчами, фуражем, транспортом, що нерідко призводило до виснаження, втрати працездатності, а іноді й до загибелі людей і худоби²².

Особливо масштабні реквізиційні заходи були зафіксовані під час третьої російської окупації. Згідно з постановою російського військового командування від 5 листопада 1916 року, дозволялося вилучати до 50% худоби у гуцульського та румунського населення Карпатського регіону Буковини, а в інших районах — від 5 до 20%. Циркуляр №168 начальника Чернівецького повіту ротмістра Гмеліна від 14 листопада 1916 року змушував селян підписувати зобов'язання про продаж продуктів за фіксованими цінами, які були значно нижчими за ринкові. Це створювало ситуацію фактичного економічного пограбування, що не залишалося непоміченим у звітах адміністрації та скаргах селян²³.

Російська адміністративна політика поєднувала елементи репресивного контролю з ідеологічною пропагандою, яка просуvala наратив «визволення руського народу від австрійського ярма» та «збирання російських земель». У документах зафіксовані численні випадки арештів місцевих жителів, депортацій до Томської, Астраханської та інших губерній Російської імперії. Одночасно адміністрація фіксувала приклади каральної політики з боку австро-угорської влади, зокрема розстріл мешканців села Глибока в січні 1915 року за звинуваченням у шпигунстві, що демонструє паралельність репресивних практик обох імперій²⁴.

Економічна експлуатація краю російською владою проявлялася у системному демонтажі промислових підприємств. У той час як продовольчі ресурси споживалися на місці, обладнання лісопилен, цукрових і спиртових заводів транспортувалося до глибокого тилу Російської імперії. Такий підхід засвідчує намагання метрополії інтегрувати економічний потенціал окупованої території до загальноросійської господарської системи²⁵.

Рапорт ротмістра Гмеліна, начальника Чернівецького повіту, від 11 жовтня 1916 року дає змогу реконструювати критичний стан сільського господарства: поля залишалися необробленими, кукурудза не зібрана, картопля не викопана, озимі не засіяні. Причинами такого стану були не лише постійні зміни адміністрацій, а й масова евакуація населення разом із тягловою силою. У багатьох селах залишалися тільки жінки, діти й літні люди. Водночас вимоги влади щодо підвід і трудових мобілізацій не зменшувалися. Для виправлення ситуації ротмістр пропонував тимчасово звільнити населення від трудових повинностей і надати армійських коней для завершення сільськогосподарських робіт²⁶.

У межах окупаційної політики Російської імперії на території Буковини в період Першої світової війни особливого значення набували заходи, спрямовані на повне підпорядкування місцевого населення військово-адміністративному режиму. Одним із таких кроків стало накладення обов'язку на цивільних осіб здати всю наявну зброю, а також золоті й срібні вироби. Така вимога не лише підкреслювала прагнення окупаційної влади до гарантування безпеки тилу, а й мала чітко виражений економічний підтекст, адже вилучення коштовностей сприяло формуванню матеріальної бази для потреб армії²⁷. У цьому контексті варто акцентувати увагу на масштабності передбаченого штрафу — 6000 крон, що свідчило про надзвичайно репресивний характер заходів. Така сума мала не стільки компенсаторне, скільки превентивно-каральне значення, покликане залякати населення і примусити його до добровільного виконання вказівок окупантів. Відповідно, захід був двоаспектним: з одного боку — спрямованим на нейтралізацію потенційного збройного опору, з іншого — на збагачення армії за рахунок стратегічно важливих ресурсів²⁸.

У цьому ж документі зафіксовано продовження масштабної кампанії з вивезення техніки та промислових потужностей з території Буковини до Росії. Подібна практика відповідала логіці імперської політики, що розглядала окуповані території як ресурсну базу для забезпечення фронтових і тилових потреб. Особливо показовим у цьому контексті є факт реквізиції врожаю з покинутих маєтків, що демонструє впровадження механізму планомірного вилучення сільськогосподарської продукції. Ці дії не мали ознак тимчасових або спонтанних, натомість являли собою складову цілеспрямованої економічної експлуатації, у межах якої російська армія прагнула максимально мобілізувати ресурси зайнятої території. Подібна політика, без сумніву, суперечила будь-яким міжнародним правовим нормам стосовно поводження з цивільним населенням на окупованих територіях, проте імперське командування керувалося виключно логікою воєнної доцільності²⁹.

Окремої уваги заслуговує згадка про призначення графа Ламсдорфа на посаду віце-губернатора Буковини, що фіксує спроби австро-угорської влади відреагувати на адміністративний вакуум, створений внаслідок російської окупації. Це призначення, повторно задокументоване у відповідних джерелах, свідчить про прагнення відновити елементи легітимного управління на території краю навіть в умовах воєнного безладдя. У цьому контексті воно має символічне значення як жест спротиву і підтвердження намірів Відня зберегти зв'язок із регіоном³⁰.

Загалом документ, про який ідеться, окреслює трансформацію окупованої Буковини з театру воєнних дій у простір багатовекторної імперської політики — репресивної, економічної, адміністративної. Його зміст дозволяє стверджувати, що російська присутність означала не лише втрату місцевим населенням майна та джерел існування, а й руйнування базових правових гарантій. На зміну традиційним формам цивільного управління приходив військово-поліцейський режим, у межах якого поєднувалися примусове вилучення ресурсів, мобілізація населення та жорстке придушення будь-яких проявів нелояльності.

У цьому ж ключі варто розглядати розпорядження чернівецького губернатора від 3 (16) жовтня 1916 року, що засвідчує практику трудової мобілізації, яку запроваджувала російська адміністрація на зайнятих територіях. Особливе обурення викликає той факт, що цього разу об'єктами мобілізаційних заходів стали неповнолітні — хлопці віком від 12 років, яких залучали до виконання робіт із підвищеним рівнем небезпеки. Зокрема, йшлося про очищення австрійських трофейних патронів на залізничній станції Жучка, що вимагало специфічних навичок і створювало реальну загрозу для життя й здоров'я неповнолітніх. Губернатор, виконуючи розпорядження завідувача артилерійського складу 9-ї армії, наказав мобілізувати 200 підлітків, однак фактично було залучено 211 осіб, що свідчить про перевищення квот та неофіційне посилення мобілізаційного тиску³¹.

Такий випадок не лише демонструє крайній ступінь виснаження тилових ресурсів армії, а й виявляє цинічний підхід до експлуатації людського потенціалу — зокрема найуразливіших категорій населення. Залучення саме дітей, найімовірніше, пояснювалося поєднанням кількох факторів: їхньою фізичною спритністю, психологічною вразливістю та нездатністю чинити опір, що разом створювало «зручний» об'єкт трудової мобілізації. Така політика свідчить про системне ігнорування соціальних, правових та етичних норм з боку окупаційної адміністрації, яка не лише не забезпечувала належного захисту дитинства, а й цілеспрямовано залучала дітей як резервну трудову силу.

Важливим є й те, що вказане розпорядження демонструє налагоджений бюрократичний механізм, завдяки якому навіть надзвичайно жорсткі заходи реалізовувалися не стихійно, а в межах ієрархічної адміністративної вертикалі. Запит надходив від військової частини — до губернатора, далі — до повітового начальника, а згодом, імовірно, — до сільських старост, які здійснювали безпосередній примус. Це підтверджує функціонування репресивної моделі управління, у межах якої цивільні інституції були перетворені на знаряддя виконання воєнних цілей³².

Отже, цей документ репрезентує не лише окремий випадок трудової експлуатації, а й вказує на механізми функціонування всієї репресивної системи, що діяла на окупованій Буковині. Він дає змогу краще осмислити, яким чином війна проникала в повсякденне життя регіону, руйнуючи моральні та правові засади взаємодії між державою і громадянином, і наскільки глибоко колоніальна логіка експлуатації визначала характер російської політики на цих землях.

У цьому ж контексті варто розглядати і наказ генерал-губернатора Федора Трепова від 29 вересня (6 жовтня) 1916 року, адресований тернопільському губернатору Чарторижському та чернівецькому губернатору Лігіну. Документ мав нормативно-регулятивний характер і був покликаний реагувати на одну з найактуальніших проблем для російської армії в умовах затяжної війни — дезертирство.

Зміст наказу демонструє широкомасштабний і централізований підхід до вирішення цієї проблеми: її трактували не лише як суто військову, а як загальну загрозу стабільності окупаційного порядку³³.

З огляду на це, губернаторам доручалося створити спеціальні поліцейські дільниці, організація яких покладалася на начальників повітів — цивільних представників окупаційної адміністрації. Це свідчило про намір імперської влади глибше інтегрувати військовий контроль у загальну систему управління регіоном. Важливим нововведенням стало формування так званих «летючих загонів», які повинні були здійснювати оперативне переслідування дезертирів, організувати обшуки та рейди³⁴. Отже, запроваджувалася система мобільного нагляду та превентивного контролю.

Надзвичайно промовистим є залучення до цієї кампанії регулярних військових підрозділів, зокрема козачих сотень. Так, чернівецькому губернатору надано у розпорядження 28-му особливу Оренбурзьку сотню, а тернопільському — частини донських козаків. Таке рішення свідчило про мілітаризацію тилового управління й демонструвало прагнення забезпечити максимальну ефективність карального апарату. Репутація козачих підрозділів як рішучих, дисциплінованих і жорстоких робила їх важливим інструментом у придушенні не лише відкритого спротиву, а й деморалізаційних процесів³⁵.

Отже, наказ генерал-губернатора Трепова від 29 вересня (6 жовтня) 1916 року засвідчує посилення репресивного характеру російської окупаційної політики, яка на тлі загального виснаження імперії вдавалася до все жорсткіших заходів на периферії. Буковина, як і інші окуповані території, дедалі більше перетворювалася на простір, де забезпечення порядку та дисципліни здійснювалося військово-адміністративними методами.

У цьому контексті стає очевидним, що проблема дезертирства не була поодиноким явищем, а натомість набувала загрозливих масштабів, підриваючи боєздатність армії та довіру до окупаційного режиму. Відповідно, заходи, які впроваджувалися генерал-губернатором, вказують на спробу не лише стримати відтік людських ресурсів, а й запобігти значному поширенню антивоєнних настроїв серед населення, яке щодалі частіше ставало свідком і жертвою мобілізаційного, економічного та соціального тиску. Використання козацьких підрозділів для переслідування дезертирів мало також важливе психологічне значення — демонстрацію сили, залякування, утвердження дисципліни за допомогою безпосередньої присутності військової загрози³⁶.

Не менш важливим є те, що наказ Трепова вказував на координацію між військовими та цивільними структурами: губернатори мали підпорядковуватись військовому командуванню, водночас зберігаючи адміністративну автономію у питаннях організації місцевих структур безпеки. Такий підхід свідчить про формування змішаного типу влади на окупованих територіях — із поєднанням воєнного та цивільного адміністрування, у межах якого вирішальне слово залишалося за військовими. Це ще раз підкреслює, що окупаційна політика Російської імперії не була хаотичною чи спонтанною: вона спиралася на чітко сформульовані принципи контролю, дисципліни та експлуатації³⁷.

Протягом 1916–1917 років реквізиції та залучення до військово-інфраструктурних робіт стали основним тягарем для місцевих громад. У цих роботах, які виконувалися на значній відстані від місця проживання, брали участь не лише селяни, а й ремісники, учителі, студенти. Відсутність належного забезпечення, жорсткі умови праці, надмірні навантаження спричиняли масове виснаження людей і тяглової сили. Попри численні звернення до адміністрації з проханням про звільнення від таких повинностей або надання допомоги, реакція з боку влади була мінімальною³⁸.

Звіт керівника Крайового управління Буковини від 17 серпня 1916 року до Міністерства внутрішніх справ у Відні дає детальну картину післяокупаційного стану регіону. Було зафіксовано руйнування житлових будинків, особливо єврейських, які були спалені або розграбовані. Водночас житло гуцулів зазвичай залишалося неушкодженим. Це може свідчити як про їхню фізичну присутність у селах, так і про диференційовану політику російської влади щодо різних етнічних груп³⁹.

Інфраструктурні проекти, як-от вузькоколійна залізниця від Вижниці до Путили, демонстрували спроби стабілізації тилу, однак були короткотривалими: уже на момент складання звіту лінія була зруйнована. Стратегія випаленої землі, притаманна обом сторонам конфлікту, спричинила руйнацію навіть тих елементів, які могли б слугувати відновленню регіону⁴⁰.

Етнічна складова також відіграла важливу роль у формуванні політики російської влади. Хоча не зафіксовано явної дискримінації між українцями (рутенами) та румунами, дії щодо маєтків, державних і приватних об'єктів носили відверто руйнівний характер. Українські села в гірських районах постраждали особливо сильно, що частково пояснювалося участю місцевого населення в

збройних формуваннях — українському та румунському гуцульських батальйонах під проводом М. Василька й А. Ончула⁴¹.

Висновки. Отже, згадані документи формують цілісне уявлення про характер і масштаб репресивної політики, запровадженої російською адміністрацією на окупованій Буковині. Через практику реквізицій, примусової трудової мобілізації, дезертирську кампанію та зловживання владою російський імперський режим намагався забезпечити утримання території, водночас позбавляючи місцеве населення правового захисту, соціальних гарантій та економічної стабільності.

Досвід Першої світової війни на території Буковини засвідчує не лише зміну політичного статусу, а й трансформацію самого характеру державного управління, що набув форм насильницької мобілізації ресурсів, репресивного контролю й тотальної експлуатації. Політика Російської імперії на окупованій території функціонувала як інструмент військово-адміністративного домінування, зорієнтованого не на інтеграцію, а на тимчасове, проте максимально інтенсивне викачування продовольчих, трудових і промислових ресурсів. Саме через призму системних реквізицій, депортацій, трудової повинності й свідомого підриву місцевої інфраструктури, ця окупаційна модель набувала рис колоніального гноблення. Особливо показовим є той факт, що як російська, так і австрійська адміністрації застосовували до населення практики, які унеможлилювали базову господарську самодостатність, тим самим конструюючи постійний стан соціальної вразливості. Буковина у 1914–1918 рр. постала не лише як театр бойових дій, а як простір багаторівневого цивільного страждання, де виживання залежало не від громадянської лояльності, а від здатності адаптуватися до репресивної логіки військової бюрократії. Цей випадок демонструє характерний для модерної імперської війни перехід від класичної окупації до форми «тотального адміністрування кризи», де знищення сталих соціальних структур стає засобом досягнення короткотермінових військових цілей.

- ¹ В. Ботушанський, *Джерела Державного архіву Чернівецької області до вивчення подій Першої світової війни на Буковині* [Sources of State Archives of Chernivtsi Region for Studying WWI Events in Bukovina], in «Питання історії України», 2014, т. 17, с. 178–183; В. Ботушанський (упоряд.), *Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи* [Bukovina During the First World War 1914–1918. Documents], Чернівці, 2014, 356 с.
- ² Т. Лазанська, *Німці-виселенці в українських губерніях у роки Першої світової війни* [German Deportees in the Ukrainian Provinces During the First World War], in «Проблеми історії України XIX — початку XX ст.», 2002, вип. 4, с. 90.
- ³ О. Реєнт, *Україна в імперську добу XIX — поч. XX ст.* [Ukraine in the Imperial Era of the 19th — Early 20th Centuries], Київ, Генеза, 2003, 327 с.; О. Реєнт, Б. Янишин, *Україна у Великій війні 1914–1918 рр.: основні дослідницькі напрями в сучасній українській історіографії* [Ukraine in the Great War 1914–1918: Main Research Directions in Modern Ukrainian Historiography], Київ, Інститут історії України НАН України, 2010, 68 с.
- ⁴ М. Korzeniowski, *Na wygnañczym szlaku... Działalność Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego na Białorusi w latach 1915–1918* [On the Path of Exile... Activity of the Central Civic Committee of the Kingdom of Poland in Belarus in 1915–1918], Lublin: Lubelskie Towarzystwo, 2001, 173 s.
- ⁵ О. Олієвський, *Біженство в Росії під час Першої світової війни* [Refugeehood in Russia During the First World War], in «Питання історії нового та новітнього часу», Чернівці, 2000, с. 124–128.
- ⁶ Г. Сєреда, *Огляд джерел та літератури з проблеми біженців в Україні у період Першої світової війни* [Overview of Sources and Literature on the Refugee Issue in Ukraine During the First World War], in «Проблеми історії України XIX — початку XX ст.», 2005, вип. 9, с. 136–146.
- ⁷ Л. Жванко, *З історії перебування біженців Першої світової війни в Катеринославській губернії* [On the History of Refugees of the First World War in the Katerynoslav Province], in «Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті», 2006, вип. 4, с. 218–224.
- ⁸ Т. Лихачова, *Культурно-просвітницька робота серед біженців-поляків з Королівства Польського в роки Першої світової війни* [Cultural and Educational Work Among Polish Refugees], in «Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії», 2007, вип. 10, с. 86–94.
- ⁹ Л. Жванко, *Біженство Першої світової війни в Україні* [Refugeehood of the First World War in Ukraine], Харків, ХНАМГ, 2010, с. 53.
- ¹⁰ О. Донік, *Діяльність губернських і повітових земств Полтавщини щодо допомоги біженцям у роки Першої світової війни* [Activities of Provincial and District Zemstvos in Poltava Region Regarding Refugee Aid During the First World War], in «Історичні записки», 2010, вип. 1 (33), с. 48–52.
- ¹¹ Н. Загребельна, *Провідні гуманітарні громадські організації в Україні у період Першої світової війни: створення, структура, соціальна база, джерела фінансування* [Leading Humanitarian Public Organizations in Ukraine During the First World War: Establishment, Structure, Social Base, Sources of Funding], in «Український історичний журнал», 2008, № 5, с. 255–269.
- ¹² Б. Заброварний, *Біженці з Правобережної України в роки Першої світової війни: проблеми інтеграції в місцеві спільноти (за матеріалами Подільської губернії)* [Refugees From Right-Bank Ukraine During World War I:

- Integration Problems in Local Communities (Based on Materials From Podillia Province)], in «Український селянин», 2017, вип. 18, с. 3–7; M. Korzeniowski, *Uchodźcy wojenni i przesiedleńcy na ziemiach ukraińskich w latach I wojny światowej* [War Refugees and Resettlers in Ukrainian Lands During the First World War], in «Uchodźcy wojenni w Europie Środkowo-Wschodniej w czasie I wojny światowej», Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2018, s. 211–228.
- ¹³ О. Сердюк, *Біженство в Україні під час Першої світової війни* [Refugeehood in Ukraine During the First World War], in «Сторінки воєнної історії України», 2005, вип. 9, с. 107–123.
- ¹⁴ І. Сулига, *Південно-Західні комітети Всеросійського земського союзу в Україні на початку Першої світової війни* [Southwestern Committees of the All-Russian Zemstvo Union in Ukraine at the Beginning of the First World War], in «Проблеми історії України XIX — початку XX ст.», 2001, вип. 3, с. 234–235.
- ¹⁵ В. Литвин, *Україна: доба війн і революцій (1914–1920)* [Ukraine: The Era of Wars and Revolutions (1914–1920)], Київ, Альтернативи, 2003, 486 с.; В. Литвин, *Україна у війнах і революціях XX ст., 1914–1945 роки* [Ukraine in the Wars and Revolutions of the 20th Century, 1914–1945], Київ, Наукова думка, 2012, 397 с.; В. Литвин, *Перша світова війна 1914–1918 рр. і Україна* [The First World War 1914–1918 and Ukraine], Київ, Наукова думка, 2014, 452 с.; В. Заполовський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини* [Bukovyna in the Last War of Austria-Hungary], Чернівці, Золоті литаври, 2003, 284 с.
- ¹⁶ В. Заполовський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини*, 2003, с. 52.
- ¹⁷ О. Олієвський, *Воєнні злочини російської армії в Буковині під час Першої світової війни* [War Crimes of the Russian Army in Bukovyna During the First World War], in «Матеріали IV Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції. Присвячено 125-річчю заснування ЧНУ», Чернівці, 2001, с. 304.
- ¹⁸ В. Ботушанський, *Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи*, с. 134.
- ¹⁹ Держархів Чернівецької області (Держархів Чернівецької обл.), ф. 7 Заставнівська повітова управа, оп. 1, *спр. 165 Звіт начальника Заставнівського повітового управління Крайовому управлінню Буковини про використання коней із сіл повіту для потреб австро-угорської армії у 1914–1915 рр.*, арк. 6–29.
- ²⁰ Haus-Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ministerium des Äußeren (MdÄ), P.A.I. 816, *Lisse Kreig, 16 f. Interna. Kreig 1 b. Provinz Bukowina*, арк. 147.
- ²¹ Держархів Чернівецької обл., ф. 283 Канцелярія Чернівецького губернатора, оп. 1, *спр. 132 Матеріали щодо мобілізації населення Чернівецької губернії і виділення возів на дорожні, окопні роботи*, арк. 8.
- ²² Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 132*, арк. 8.
- ²³ Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 134 Матеріали щодо мобілізації населення Чернівецької губернії і виділення возів на дорожні та окопні роботи*, арк. 11.
- ²⁴ В. Ботушанський, *Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи*, 2014, с. 153.
- ²⁵ В. Заполовський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини*, 2003, с. 78.
- ²⁶ Держархів Чернівецької обл., ф. 505 Управління начальника Чернівецького повіту, оп. 1, *спр. 42 Рапорт начальника Чернівецького повіту чернівецькому губернатору про важке становище у повіті і необхідність допомоги населенню*, арк. 103–104.
- ²⁷ В. Заполовський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини*, 2003, с. 94.
- ²⁸ Держархів Чернівецької обл., ф. 3 Буковинська крайова управа, оп. 1, *спр. 12666 Повідомлення командування 7-ї австро-угорської армії Крайовому управлінню в Колошварі (Угорщина) про дії російської окупаційної влади на Буковині*, арк. 1.
- ²⁹ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 12666*, арк. 1.
- ³⁰ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 12666*, арк. 1.
- ³¹ Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 134*, арк. 11; Центральний державний історичний архів України у Києві (ЦДАК), ф. 361 Канцелярія воєнного генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, захоплених по праву війни 1914–1917 рр., оп. 1, *спр. 1035 Наказ генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни, генерала Ф. Трепова тернопільському губернатору Чарторижському і чернівецькому губернатору Лігіну про необхідність боротьби з дезертирством*, арк. 30.
- ³² Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 134*, арк. 11.
- ³³ ЦДАК, ф. 361, оп. 1, *спр. 1035*, арк. 30.
- ³⁴ Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 131 Матеріали щодо мобілізації населення Чернівецької губернії і виділення возів на дорожні та автомобільні роботи*, арк. 14.
- ³⁵ Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 131*, арк. 19.
- ³⁶ Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 134*, арк. 45.
- ³⁷ Держархів Чернівецької обл., ф. 283, оп. 1, *спр. 131*, арк. 19.
- ³⁸ *Під колоніальним гнітом. Північна Буковина в другій половині XIX — на початку XX ст. Документи і матеріали* [Under Colonial Oppression. Northern Bukovyna in the Second Half of the 19th — Early 20th Century. Documents and Materials], Ужгород, Карпати, 1986, с. 163–164.
- ³⁹ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 12666*, арк. 1.
- ⁴⁰ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 12666*, арк. 1.
- ⁴¹ Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, *спр. 12666*, арк. 1.

References

1. Botushanskyi V., Dzherela Derzhavnoho arkhivu Chernivetskoï oblasti do vyvchennia podii Pershoï svitovoi viiny na Bukovyni [Sources of State Archives of Chernivtsi Region for Studying WWI Events in Bukovyna], in «Pytannia istorii Ukrainy», 2014, t. 17, s. 178–183.
2. Botushanskyi V. (uporiad.), Bukovyna v roky Pershoï svitovoi viiny 1914–1918 rr. Dokumenty [Bukovyna During the First World War 1914–1918. Documents], Chernivtsi, 2014, 356 s.
3. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f.3 Bukovynska kraiova uprava, op.1, spr.12666 Povidomlennia komanduvannia 7-i avstro-uhorskoï armii Kraiovomu upravlinniu v Koloshvari (Uhorshchyna) pro dii rosiïskoï okupatsiinoï vlady na Bukovyni, 1 ark.
4. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f.7 Zastavnivska povitova uprava, op.1, spr.165 Zvit nachalnyka Zastavnivs'koho povitovoho upravlinnia Kraiovomu upravlinniu Bukovyny pro vykorystannia konei iz sil povitu dlia potreb avstro-uhorskoï armii u 1914–1915 rr., 29 ark.
5. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f.283 Kantseliariia Chernivets'koho hubernatora, op.1, spr.131 Materialy shchodo mobilizatsii naselennia Chernivetskoï hubernii i vydilennia voziv na dorozhni ta avtomobilni roboty, 19 ark.
6. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f.283 Kantseliariia Chernivets'koho hubernatora, op.1, spr.132 Materialy shchodo mobilizatsii naselennia Chernivetskoï hubernii i vydilennia voziv na dorozhni, okopni roboty, 27 ark.
7. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f.283 Kantseliariia Chernivets'koho hubernatora, op.1, spr.134 Materialy shchodo mobilizatsii naselennia Chernivetskoï hubernii i vydilennia voziv na dorozhni ta okopni roboty, 118 ark.
8. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f.505 Upravlinnia nachalnyka Chernivets'koho povitu, op.1, spr.42 Raport nachalnyka Chernivets'koho povitu chernivets'komu hubernatoru pro vazhke stanovyshe u poviti i neobkhidnist dopomohy naselenniu, 104 ark.
9. Donik O., Diialnist hubernskykh i povitovykh zemstv Poltavshchyny shchodo dopomohy bizhentsiam u roky Pershoï svitovoi viiny [Activities of Provincial and District Zemstvos in Poltava Region Regarding Refugee Aid During the First World War], in «Istorychni zapysky», 2010, vyp. 1 (33), s. 48–52.
10. Haus-Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ministerium des Äußereren (MdÄ), P.A.I. 816, Lisse Kreig, 16 f. Interna. Kreig 1 b. Provinz Bukowina, 147 ark.
11. Korzeniowski M., Na wygnańczym szlaku... Działalność Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego na Białorusi w latach 1915–1918 [On the Path of Exile... Activity of the Central Civic Committee of the Kingdom of Poland in Belarus in 1915–1918], Lublin: Lubelskie Towarzystwo, 2001, 173 s.
12. Korzeniowski M., Uchodźcy wojenni i przesiedleńcy na ziemiach ukraińskich w latach I wojny światowej [War Refugees and Resettlers in Ukrainian Lands During the First World War], in «Uchodźcy wojenni w Europie Środkowo-Wschodniej w czasie I wojny światowej», Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2018, s. 211–228.
13. Lazanska T., Nimtsi-vyselentsi v ukraińskykh huberniakh u roky Pershoï svitovoi viiny [German Deportees in the Ukrainian Provinces During the First World War], in «Problemy istorii Ukrainy XIX — pochatku XX st.», 2002, vyp. 4, s. 84–110.
14. Lykhachova T., Kulturno-prosvitnytska robota sered bizhentsiv-poliakiv z Korolivstva Polskoho v roky Pershoï svitovoi viiny [Cultural and Educational Work Among Polish Refugees], in «Aktualni problemy vitchyznianoï i vsesvitnoï istorii», 2007, vyp. 10, s. 86–94.
15. Lytvyn V., Persha svitova viina 1914–1918 rr. i Ukraina [The First World War 1914–1918 and Ukraine], Kyiv, Naukova dumka, 2014, 452 s.
16. Lytvyn V., Ukraina: doba viin i revoliutsii (1914–1920) [Ukraine: The Era of Wars and Revolutions (1914–1920)], Kyiv, Alternatyvy, 2003, 486 s.
17. Lytvyn V., Ukraina u viinakh i revoliutsiïakh XX st., 1914–1945 roky [Ukraine in the Wars and Revolutions of the 20th Century, 1914–1945], Kyiv, Naukova dumka, 2012, 397 s.
18. Oliievskyi O., Bizhenstvo v Rosii pid chas Pershoï svitovoi viiny [Refugeehood in Russia During the First World War], in «Pytannia istorii novoho ta novitnoho chasu», Chernivtsi, 2000, s. 124–128.
19. Oliievskyi O., Voienni zlochyny rosiïskoï armii v Bukovyni pid chas Pershoï svitovoi viiny [War Crimes of the Russian Army in Bukovyna During the First World War], in «Materialy IV Bukovyns'koï mizhnarodnoï istoriko-kraieznavchoï konferentsii. Prysviacheno 125-richchii zasnuvannia ChNU», Chernivtsi, 2001, s. 304–311.
20. Pid kolonialnym hnitom. Pivnichna Bukovyna v druhiï polovyni XIX — na pochatku XX st. Dokumenty i materialy [Under Colonial Oppression. Northern Bukovyna in the Second Half of the 19th — Early 20th Century. Documents and Materials], Uzhhorod, Karpaty, 1986, 286 s.
21. Reient O., Ukraina v impersku dobu XIX — poch. XX st. [Ukraine in the Imperial Era of the 19th — Early 20th Centuries], Kyiv, Heneza, 2003, 327 s.
22. Reient O., Yanyshyn B., Ukraina u Velykii viini 1914–1918 rr.: osnovni doslidnytski napriamy v suchasnii ukraińskii istoriohrafii [Ukraine in the Great War 1914–1918: Main Research Directions in Modern Ukrainian Historiography], Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010, 68 s.
23. Sehedá H., Ohliad dzherel ta literatury z problemy bizhentsiv v Ukraini u period Pershoï svitovoi viiny [Overview of Sources and Literature on the Refugee Issue in Ukraine During the First World War], in «Problemy istorii Ukrainy XIX — pochatku XX st.», 2005, vyp. 9, s. 136–146.

24. Serdiuk O., Bizhenstvo v Ukraini pid chas Pershoi svitovoi viiny [Refugeehood in Ukraine During the First World War], in «Storinky voiennoi istorii Ukrainy», 2005, vyp. 9, s. 107–123.
25. Sulyha I., Pivdenno-Zakhidni komitety Vserosiiskoho zemskoho soiuзу v Ukraini na pochatku Pershoi svitovoi viiny [Southwestern Committees of the All-Russian Zemstvo Union in Ukraine at the Beginning of the First World War], in «Problemy istorii Ukrainy XIX — pochatku XX st.», 2001, vyp. 3, s. 234–235.
26. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Kyievi, f. 361 Kantseliariia voiennoho heneral-hubernatora oblasti Avstro-Uhorshchyny, zakhoplenykh po pravu viiny 1914–1917 rr., op. 1, spr. 1035 Nakaz heneral-hubernatora oblasti Avstro-Uhorshchyny, zainiatykh za pravom viiny, henerala F. Trepova ternopilskomu hubernatoru Chartoryzhskomu i chernivetskomu hubernatoru Lihinu pro neobkhidnist borotby z dezertyrstvom, 30 ark.
27. Zabrovarnyi B., Bizhentsi z Pravoberezhnoi Ukrainy v roky Pershoi svitovoi viiny: problemy intehratsii v mistsevi spilnoty (za materialamy Podilskoi hubernii) [Refugees From Right-Bank Ukraine During World War I: Integration Problems in Local Communities (Based on Materials From Podillia Province)], in «Ukrainskyi selianyn», 2017, vyp. 18, s. 3–7.
28. Zahrebelna N., Providni humanitarni hromadski orhanizatsii v Ukraini u period Pershoi svitovoi viiny: stvorennia, struktura, sotsialna baza, dzherela finansuvannia [Leading Humanitarian Public Organizations in Ukraine During the First World War: Establishment, Structure, Social Base, Sources of Funding], in «Ukrainskyi istorychnyi zhurnal», 2008, № 5, s. 255–269.
29. Zapolovskiy V., Bukovyna v ostannii viini Avstro-Uhorshchyny [Bukovyna in the Last War of Austria-Hungary], Chernivtsi, Zoloti lytavry, 2003, 284 s.
30. Zhvanko L., Bizhenstvo Pershoi svitovoi viiny v Ukraini [Refugeehood of the First World War in Ukraine], Kharkiv, KhNAMH, 2010, 568 s.
31. Zhvanko L., Z istorii perebuvannia bizhentsiv Pershoi svitovoi viiny v Katerynoslavskii hubernii [On the History of Refugees of the First World War in the Katerynoslav Province], in «Naddniprianska Ukraina: istorychni protsesy, podii, postati», 2006, vyp. 4, s. 218–224.